

НАУКА И СТВАРНОСТ¹

Са осјећањем части и задовољства, а свакако и извјесног поноса што је Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву данас поново окупио тако импозантан број научника са многих, првенствено филозофских факултета регије и свијета, желим да вас најтоплије поздравим у име Научног одбора нашег заједничког научног скупа који смо насловили *Наука и стварност*, те вам пожелим успјешан рад и пријатан боравак у овој универзитетској средини.

Већ смо прошле године пред овим уваженим аудиторијумом истакли да је Научни одбор, одређујући се за нову концепцију научних скупова, која је именована општим тематским називом *Наука и стварност*, заправо, желио да изрази увјерење о потреби енергичнијег развијања, а можда и обнове помало већ замагљене идеје и духа филозофског факултета. Утолико је интенција Научног одбора у основи била да се подстакне промишљање оне идеје филозофског факултета која је посљедњих двије стотине година чинила слободну, демократску и најдубљу основу модерног, хуманистичког и критичког европског универзитета. Заправо, ради се о изградњи концепције која се темељи у увиду да су савремени научни, друштвени и политички изазови стварности такве природе да је неопходно још више проширити наш драгоцјени темељ слободне, критичке мисли на којем је почетком 19. вијека и настао филозофски факултет. У том погледу, нова концепција научних скупова и није тако нова, нова је одлучност да се снажније реafirмише и осветли критички темељ на којима почива идеја филозофског факултета.

Из тих разлога Научни одбор је сматрао да се у избору трајне теме научног скупа треба предидјелити управо за тему *Наука и стварност*, јер је то тема која свим наукама на Филозофском факултету омогућава пуну аутономију у њиховом посебном избору сопствених проблематизација, као и што тим проширеним простором, који наглашава њихову на-

¹ Бесједа одржана на отварању Научног скупа *Наука и стварност* на Филозофском факултету на Палама, 20. маја 2017. године.

учну сувереност, може да подстакне њихово још веће међусобно научно уважавање и сарадњу.

С друге стране, један од разлога одређења Научног одбора за ову тему био је и у томе што је појам стварности најнепосредније повезан са појмом науке, што је он онај *елан вишнал* сваке науке којим она одређује своје биће и имплицира све темељне друштвене односе. Зато се и може рећи да се из односа према стварности утемељује и различито поимање науке и њене стварности. С једне стране, она може да се појави у својој догматској, ауторитарној и аподиктичкој форми која свој смисао заснива у пукој примјени задатих норми, прописа и процедура, дакле у једном дисциплинованом формализму којим се заправо тврди да је стварност непромјенљива и упућује на то да је смисао науке само у техничком развоју постојеће стварности. Међутим, с друге стране, стварност која се поима као она који није једноставно само дата у својој непромјенљивости, већ је човјеку задата, упитна, вишезначна, дакле гдје се сматра да стварност увијек зависи од нашег критичког разумијевања онога што је стварно, те се стога може мијењати, успоставља појам нововјековне науке која почива *не на апликативној примјени знања*, већ управо супротно: *на критичком и слободном разумијевању*. То је она филозофска и уопште идеја науке која је признавала науку само ако је она критичка, дакле слободна, а не апликативна – те је управо то она темељна мисао која произлази из филозофије ума и израста у идеју филозофског факултета и хумболтовског универзитета као новог европског универзитета.

Зато је наше данашње окупљање у оквиру научног скупа *Наука и стварности* за све нас уједно и јединствена, изузетна прилика да се подсјетимо на важну чињеницу да је идеја филозофског факултета била исто што и идеја хуманистичког, слободног и критичког универзитета која је стајала насупрот догматском ауторитету средњовјековног универзитета, као и да је та идеја разлог зашто је филозофски факултет био и остао организационо постављен као универзитет у малом. Истина, та идеја у много чему више није стварност филозофског факултета и болоњског универзитета, али та идеја није потпуно нестала, јер у супротном ми данас не бисмо ни имали филозофски факултет.

Апликативна, специјалистичка знања су несумњиво друштвено корисна, али ако друштво себе схвата и одређује своју стварност само унутар апликативног знања, онда оно нужно пристаје на технички концепт науке и технички концепт универзитета, односно, тада мора да из теме-

ља промијени своје схватање и разликовање односа научног знања и техничког, апликативног знања. Таква промјена која редукује науку на нешто техничко, односно технику поима исто као и науку, за посљедицу нужно мора да успостави схватање по којем је постојећа технички заснована стварност једина стварност. У таквим поимањима престаје и потреба за теоријским као критичким мишљењем, односно, престаје потреба за критичком и слободном науком у нововјековном смислу те ријечи. Отуда је разумљиво зашто су оснивачи филозофског факултета, Кант, Фихте и Хумболт, прије свих, били енергично против сваког схватања универзитета као школе за праксу, јер су сматрали да таква једностраност уништава темељну сврху образовања. Због тога је наше промишљање идеје филозофског факултета, односно модерног универзитета, уједно и промишљање друштвене и научне стварности уопште, која је, у индустријски развијеном свијету, доминатно обиљежена неолибералним концептом образовања, а који је код нас у Европи познат као Болоњски концепт образовања.

И заиста, према бројним критичким увидима стварност универзитета данас је управо супротна свему ономе што је била некадашња идеја филозофског факултета и универзитета. Све су гласнији критички тонови који изражавају бојазан да су западноевропски и наши универзитети постали погон специјалистичког образовања за прагматичне потребе државе и привреде, односно да је њихова улога сведена само на функцију сервиса оних потреба бизниса које уважавају само знање које може донијети профит. Многи међу нама ће казати да су факултети постали стручне школе, па да се и данашњи универзитет у цјелини, дакле и код нас и у свијету резимира само као један неповезани скуп стручних школа које се само још традиционално зову факултетима. Питање о универзитету као да је у владајућој неолибералној пројекцији друштва постало искључиво техничко, организационо питање, па се чини да се универзитети уопште поимају само као неке техничко-технолошке и менаџерске институције. Модерни универзитет је постао меркантилни универзитет.

У основи примјена болоњских принципа показала се само као примјена концепта универзитетског образовања у САД, које су почетком двадесетог вијека увеле процес евалуације и акредитације високошколских установа, а што је опет имало за посљедицу бројна упоређивања високошколских институција и мјерења различитих научних и образовних активности. Потреба да се објективира квалитет образовања је била и остала разумљива, али је примјена техничких процедура праћења и

мјерења научног рада и образовања заправо била само спољашњи лик америчког прагматичног концепта друштва који рационалност признаје само у оствареном профиту. Тако је техничко-прагматични концепт универзитета веома брзо трансформисао традиционални европски универзитет у универзитет који је схваћен као корпорација факултета, односно као предузеће које производи знање и на тржишту продаје наставне и научне услуге. Ректори и декани почињу да се посматрају као директори предузећа који своју успјешност треба да потврђују првенствено на тржишту. Тиме је универзитет по први пут у својој историји отворено и недвосмислено постао тржишна чињеница, која искључиво треба да се оријентише према тржишним потребама, па се због тога данас више и не скрива да све оно што није добило статус задовољавања тржишне потребе треба да се сматра непотребним. Свакако, ту се налази и почетак продора технократске и бирократске праксе на европским и свим другим универзитетима који слиједи ове неолибералне принципе, а према којима је научна и друштвена јавност у САД, у Европи, али и код нас све више критична. У том смислу посебно охрабрује научна оријентација коју у САД и Канади репрезентује Критичка педагогија и која свој назив дугује инспирацији коју проналази у идејама Критичке теорије друштва Франкфуртске школе која је током двадесетог вијека имала планетарни критички утицај.

Свођење универзитета на нешто техничко је посљедица опште примјене профита као кључног критерија успјешности науке и образовања, а садржана је у познатом захтјеву да се цјелокупна научна и образовна дјелатност универзитета може и мора квантификовати, укључујући и оно што није могуће стандардизовати и бројчано упоређивати. Тако је Болоњски процес подстакао и омогућио тржишни концепт универзитета који је законито трансформисао универзитет из мјеста на којем се стиче научно образовање у школу у којој се стиче специјалистичко образовање. То је омогућило огроман степен бирократизације као и легализацију технократског руковођења универзитетом у којем се готово сваки корак наставника и студената мора квантификовати, научни радови бодовати у часописима који су добили категоризацију на научним листама, што је отворило простор и научној корупцији. Дакле, стварност универзитета је у значајној мјери постала бирократска и технократска стварност бесмислених квантификација и упоређивања која немају никакав развојни смисао како за филозофију тако и за све друштвене науке и образовање. Свакако, у значајном мјери то погађа и природне науке.

При томе, филозофски факултети као факултети на којима се готово у цјелини изучавају друштвене науке доведени су у ситуацију да, противно свом научном критичком духу, развијају специјалистичке студије, за које најчешће једино и постоји тржишна потреба. Тако је примјена логике тржишног принципа на филозофском факултету потпуно маргинализовала њихову научну, и посебно треба казати: критичку улогу, свела је на неку врсту слушкиње специјалистичког образовања, јер филозофске науке и нису науке које могу, нити су икада и могле да служе профиту, већ само најдубљим интересима друштва у цјелини. Пристајање на за дух науке неприхватљиве захтјеве о тржишној као јединој вриједности научног знања, и на самом филозофском факултету је подстакло дух редукције сопствених наука на специјалистичке студије, а све у нади да ће такви поступци допринијети њиховој тржишној успјешности. Међутим, не треба посебно истицати да нема ни једне друштвене науке која се изучава на филозофском факултету, а да на тржишту може да буде профитабилна.

То је имало и има за посљедицу губитак теорије у готово свим филозофским или друштвеним наукама, изузев у самој филозофији, мада се и ту могу запазити тенденције отклона од критичке рефлексije стварности. Ипак, само теоријска мисао може бити критичка мисао, јер се индивидуалне и друштвене сврхе не могу схватити само истраживањем чињеница и јер се у чињеницама не налази никаква општост, никаква теорија. Зато једино теоријска мисао није обавезна да слуша императив профита, или ауторитет тзв. „неумољиве праксе стварности“, управо зато што теоријска мисао почива на слободи мишљења и хуманог идеала. Теоријска мисао није изван стварности праксе, она стојећи на тлу слободе и критичког мишљења непрестано, *својом сојстивеном стварношћу*, демонстрира отпор идеолошкој слици свијета која тврди да је постојећа пракса једина стварност у којој се човјеков живот и наука дешавају.

Редукција науке на имитацију специјалистичких студија допринијела је и имитацији метода прогностичности у филозофским наукама, при чему се заборавило да филозофске, друштвене науке нису прогностичке, јер је особеност њиховог предмета људски дух, а не природа. Закони природе нису закони људског духа. Тако се не само имплиците, већ понегдје и сасвим гласно и развила свијест о непотребности филозофских наука, штавише филозофског факултета уопште, па и подстакао унутрашњи, додуше још увијек латентни сукоб на универзитету из-

међу природних и друштвених наука. Међутим, тај сукоб не постоји, јер је то у основи сукоб са техничком интерпретацијом науке и универзитета. Непријатељство према филозофији и друштвеним наукама као да никада на универзитету није било присутније.

Ипак, универзитет не може бити хуманистички универзитет уколико се у њему филозофија и друштвене науке маргинализују и практично доводе до институционалног укидања, јер не задовољавају принципе профитабилног знања. То значи да стварност не може да се мијења и без хуманистичког идеала, јер без хуманистичког идеала нема науке и хуманог смисла друштва, односно постоји само друштво технолошке послушности, а не слободно друштво које не пристаје да знање има људску вриједност само ако доноси профит. Због тога је криза идеје филозофског факултета не само израз кризе универзитета већ је у свом темељу то криза идеје хуманог друштва. Отпор неолибералној концепцији науке и друштва зато може започети само критичким мишљењем, наиме, слободним филозофским мишљењем, једнако као и мишљењем које живи у умјетности и друштвеним наукама у цјелини. Њихов историјски задатак јесте да покажу да непријатељство између филозофских, друштвених и природних наука у хуманистичком научном темељу суштински не постоји, већ да је само посљедица империјалне прагматичне логике неолибералног концепта доминације и профита која би идеју човјека путем тржишне или „банкарске концепције универзитета”, као што то зове Паоло Фреира, жељела да сведе на идеју некритичког бића којем је једино дозвољено да по принципима технолошке рационалности послушно, без питања, без сумње, без критичког, дакле слободног мишљења примјењује научно знање у пракси.

Због тога, осим захвалности на вашем присуству, желим да вам изразим и своје најдубље увјерење да ће критички и на слободи науке успостављено велико и драгоцјено знање које посједујете, без сумње и ове године на нашем научном скупу *Наука и стварности* снажно подстаћи и охрабрити будућа истраживања да још енергичније слиједе супстанцијални дух наших наука, наиме, слободу, критику и хуманистички идеал као ону стварност коју историјски баштини и проноси идеја филозофског факултета и ми сви заједно са њом.